

Питання зарубіжної історії

УДК 141(092):2-675»715»

Б.В. Год, Н.В. Год

ЕКУМЕНІЧНА ІДЕЯ У ТВОРЧОСТІ ЕРАЗМА РОТТЕРДАМСЬКОГО

Розглянуто філософсько-релігійні ідеї Еразма Роттердамського. Розкрито його погляди на єдність християнської церкви, взаємовідносини з іншими релігіями, проблеми війни й миру. Обґрунтовано ідею про Еразма Роттердамського як попередника сучасного екуменізму.

Ключові слова: Відродження, гуманізм, єдність християнської церкви, мир і війна, паціфізм, папство, Римська церква, Реформація, «філософія Христа», екуменізм.

Видатний гуманіст епохи Відродження Еразм Роттердамський залишив яскравий слід в історії європейської культури. Незважаючи на величезний обсяг «еразміани», тобто наукової літератури про нього, спадщина мислителя досліджена далеко не повністю. Серед питань, що потребують подальшого вивчення, не останнє місце належить екуменічній ідеї. За визначенням енциклопедії, екуменізм (від грецького οἰκουμένη) – «ідеологія всерхристиянської єдності», а екуменічний рух – рух за всесвітню єдність християнства, що тлумачиться як «рух за краще взаєморозуміння й співробітництво християнських конфесій» [1]. Він виник на початку минулого століття з метою подолання догматичних і канонічних розбіжностей у християнському світі. Й хоча практика показала поки що неспроможність екуменістів виробити єдину програму, ідея залишається актуальною. Вона хвилює не лише релігійних філософів, але й широке коло науковців, письменників, громадських діячів. Як зазначив відомий німецький теолог Ханс Кюнг, «...із точки зору релігії модель постмодернізму можна визначити як екуменічну парадигму, що має на меті єдність християнської церкви, мир між релігіями та співдружність націй» [2, с. 228].

Із огляду на це видається виправданим пошук історичних коренів екуменічної ідеї. У цій статті ми прагнутимо під таким кутом зору проаналізувати твори та діяльність Еразма Роттердамського. Адже гуманіст жив і творив за часів Відродження й Реформації, тому гостро відчував відсутність єдності християнського світу, наслідки релігійних та політичних конфліктів у Європі. Ми проаналізуємо історичний контекст творчості Еразма, розкриємо особливості його релігійності, ставлення до тогочасної католицької церкви й до Реформації Лютера, а також з'ясуємо його позицію щодо найважливіших питань

міжнародних відносин, головним чином – війни та миру в Європі. Серед авторів «еразміани» – відомі історики й філософи: В. Володарський, Е. Кольс, П. Мейнард, Ж.-К. Марголен, М. Смирін, В. Соколов та інші, але як попередник сучасного екуменізму нідерландський мислитель досі не розглядався.

Еразм Роттердамський (1469 – 1536) жив і писав свої твори в досить бурхливий час історії Європи. Його світогляд сформувався на межі XV – XVI століть, коли визрівали умови для переходу від Середньовіччя до Нового часу. Саме Відродження спричинило новий погляд на людину, її призначення та місце у Всесвіті. Воно також стимулювало звернення до витоків християнства, творів «отців церкви» – Августина, Оригена, Василя Великого та інших. Суттєве значення мала криза римсько-католицької церкви на чолі з папством, наближення Реформації. Еразм був глибоко віруючою людиною, знаним теологом, дослідником священних текстів. Європейці завдячують йому появою та новою редакцією латинського варіанта Нового заповіту, який зусиллями Еразма був позбавлений багатьох помилок.

Релігійність нідерландського гуманіста не була традиційною, схоластичною. Його цікавив насамперед моральний зміст Святого Письма, послання апостолів, особливо Павла, найпедагогічнішого з них. На противагу схоластам він не надавав великого значення містиці, питанням трансцендентності божества, суворому дотриманню догматів, обрядовості та хитросплетінню теологічних диспутів. Головне завдання релігії Еразм убачав у тому, аби допомогти людині в набутті навичок «практичного благочестя», віднайти власний шлях удосконалення. Схоласти ж жодним чином не пов'язували з мораллю норми віри і поведінки людей, для них головним було втовкмачення релігійних догматів у голови вірян або прагнення домогтися зречення від ересі (навіть шляхом фізичних катувань). Вони були переконані, що віра, яка ототожнювалася з прийняттям їх власної ортодоксії, відкриє шлях до вічного спасіння. Спасіння, таким чином, досягається формальним визнанням цих норм, не підтверджених моральними прагненнями особистості.

Не випадково Еразм назвав своє вчення «філософією Христа» (не теологією). Сутність учення була гранично простою, доступною для кожного християнина: візьми за взірець життя Христа, дій, як він заповідав, наслідуй у всьому – і ти на правильному шляху. Зауважимо, що ідея «наслідування Христа» виникла в Еразма не на пустому місці. Її прообраз можна знайти в нідерландських та німецьких містиків руху «нового благочестя», хоча Еразм наповнив цю ідею новим, гуманістичним змістом. А наголос на моральному аспекті християнства робили його сучасники – Дж. Колет в Англії, Ж. Лефевр д'Еталль у Франції, Муціан Руф у Німеччині. Останній самостійно, окремо від Еразма сформулював положення релігійно-філософської доктрини, близької за духом до «філософії Христа», а Дж. Колет безпосередньо вплинув на молодого нідерландця, «юного поета» Еразма, як він його назвав, під час знайомства в Лондоні. Саме Колет переконав Еразма,

що починати слід із критичного дослідження Писання і вивчення для цього грецької та гебрайської мов. «Енхіридїон», або «Зброя християнського воїна» (1501 р.) – перша ґрунтовна праця Еразма Роттердамського, у якій викладено головні ідеї «філософії Христа» й програмні положення «християнського гуманізму». Такої форми набував ренесансний гуманізм у Північному Відродженні.

Можна назвати цю доктрину інакше: «гуманізоване християнство». Розглянуте під кутом зору гуманізму, християнство ніби втрачало свою «догматичну визначеність, оскільки автор «Енхіридїону» допускав можливість уважати християнським «усе те справжнє, із чим ти коли-небудь стикався». А «справжнє», «істинне» – це мудрість та добродієність (не схоластичні хитромудрості, містика, обрядовість). Такий підхід дозволяв відносити до християнської не лише католицьку спільноту, але й набагато ширший ареал людської ейкумени, як у просторі, так і в часі.

Що стосується часового виміру, то йшлося насамперед про античність та язичництво. Середньовічні схоласти були свідомі того, що язичники здатні до високих моральних досягнень, але відмовляли їм у праві на спасіння душі, оскільки вони не мали «правильної віри». «Християнські гуманісти» дивилися на це інакше: і «спасіння», і «виправдання» загалом залежать від внутрішніх моральних засад особистості. Ж. Лефевр д'Еталль у коментарі до послань апостола Павла зазначав, що ті, хто не знають Євангелія, але дотримуються «божественного й природного закону», хоча і не виконують належних ритуалів та обрядів, проте живуть у злагоді із сусідами, розкаюються у своїх помилках тощо, безсумнівно, будуть врятовані Богом. Так само думав Еразм. Посилаючись на апостола Павла, він обстоював природне походження моральних норм та законів людського співіснування. «Закон природи глибоко викарбуваний у серцях усіх людей: як скіфів, так і в греків ... Він стверджує, що не є справедливим, коли хтось робить іншому те, чого не бажає собі» [3, с. 232]. Загалом античні філософи задовго до появи християнства висловили багато геніальних думок, наставляючи людей у добродієності, й ці думки дивовижним чином збіглися з євангельськими заповідями.

Християнство Еразм уважав закономірним підсумком розвитку людської цивілізації, її вищою точкою. Значення античної культури в цьому процесі він особливо підкреслював, бо у ній немає нічого ворожого християнській релігії, її необхідно вивчати та всіляко популяризувати. Щодо першості теології чи філософії, Еразм обережно висловлювався, аби не дратувати ортодоксів, проте давав недвозначно зрозуміти, що християнський світ уключає, так би мовити, й історичну ейкумену, грецьку передусім, із багатою культурою народів, що її населяли.

Еразм був щирим шанувальником античних авторів і доклав значних зусиль для перекладу їх творів. Сократ і Платон, Ксенофонт і Лукіан, Гораций і Вергілій, Цицерон отримали завдяки його праці нове життя в європейській культурі. Стислою, але дуже виразною формулою синтезу античної й християнської традиції стали формула «святий

Сократ». Її вжив Еразм в одному з оповідань із «Домашніх бесід», спираючись на М. Фічино, італійського неоплатоніка XV століття. Герой оповідання Евзевій розмірковував про те, хто з видатних мислителів найбільше сприяв піднесенню людського духу. Особисто йому допомогло читання Цицерона і Плутарха, а Скот (Дунс Скот) та йому подібні схоласти були менше зацікавленими в питаннях доброчесності. Тому їхні ідеї є спірними, зарозумілими. Інші учасники розмови наголошували на близькості Цицерона, Катона й Вергілія до християнського духу. Дещо пізніше, у 1523 році, у передмові до «Пускуланських диспутацій» Еразм уже від власного імені висловився про те, що Цицерон стимулював його до морального прогресу і вдосконалення ідеалів. «У Цицероні є щось божественне», – писав він, – відтак є підстави сподіватися, що тепер він на небесах. А у вищезгаданому оповіданні учасники розмови підбивають підсумок дискусії такими словами: «Святий Сократ, моли Бога про нас!» [4, с. 101].

Проте не стільки Цицерон, а Платон і неоплатоніки виявилися найбільш найближчими до християнського духу. Це зрозуміли ще «отці Церкви», а флорентійські гуманісти на чолі з М. Фічино поклали в основу своєї філософії. У свій час, у перші століття нової ери, неоплатонізм віддзеркалив духовну кризу рабовласницького суспільства і мав низку рис, спільних із християнством. У нашому контексті варто зауважити, що його поява збіглася в часі з процесом культурної взаємодії східних частин імперії й Риму. Ця взаємодія сприяла розповсюдженню різноманітних релігійних культів та містерії. Флорентійські неоплатоніки стверджували високий духовно-моральний потенціал Людини – людини взагалі, незалежно від етнічного чи соціального походження, і божевільну Єдність світу, його гармонію й красу. Саме цим неоплатонізм привернув увагу Еразма, у той же час стимулюючи «екуменічний» напрям його мислення.

Була ще одна обставина, що впливала на світосприйняття XV – XVI століть. Великі географічні відкриття знайомили європейців з іншими цивілізаціями, звичаями і традиціями народів Америки, Азії, Африки. Вони географічно змінили уявлення про людську екумену, яка виявилася набагато ширшою, ніж видавалася раніше, багатоманітною і за формою, і за змістом. Усе це надихало мислителів на подальше дослідження людського буття, на вирішення «сутнісних питань: що є людина? де межі людського? у чому відмінності та роль людини цивілізованої? нарешті, що таке людство?» [5, с. 290].

На ці запитання в Європі давали різні відповіді. Беззаконня й свавілля конкістадорів часто мотивувалися нібито необхідністю християнізації «язичників» і «варварів». Але була й інша Європа, Європа інтелектуалів та гуманістів. Перші започаткували етнографічне вивчення Нового Світу, внаслідок якого ставало зрозумілим, що індіанці в усьому рівні європейцям. Другі – й серед них пересічні священнослужителі, місіонери – доводили рівність їх перед Богом із білими людьми, наголошували на християнському милосерді та гуманному ставленні. Таким був у XVI столітті домініканський монах

Б. де Лас Касас, який захищав права індіанців на землю, на збереження їхніх звичаїв і традицій. Він визнавав тільки мирні засоби хрещення, виключав будь-яке насильство у наверненні до християнської віри.

Щоб зрозуміти позицію Еразма в цьому, варто звернутися до поглядів його друга й однодумця Т. Мора, автора славнозвісної «Утопії». Це не буде помилкою, бо є всі підстави говорити про повне взаєморозуміння обох гуманістів у питаннях, що нас цікавлять. Твір Мора написаний у формі діалогу, в якому бере участь моряк і мандрівник Рафаїл Гітлодей. Він нібито під час мандрів ознайомився з життям на острові Утопія та побачив там картину, прямо протилежну англійській дійсності початку XVI століття. Утопійці жили за законами спільності, разом працювали, разом виховували дітей. Кожний сповідував ту релігію, «яка йому подобається». Форми релігії були різноманітними: «...не лише на території острова, а й у кожному місті Утопії». Жодних проявів фанатизму та міжконфесійної ворожнечі не було, панували віротерпимість і повага до прав особистості (свобода совісті, як сказали б ми сьогодні). Прикметно, що священники виконували роль вихователів та користуються великим моральним авторитетом [6, с. 320-323, 326].

Як бачимо, погляди Т. Мора, Дж. Ролета, Еразма ґрунтувалися на ідеалі «об'єднаного християнства». Звідси випливало негативне ставлення до розколу єдиної католицької церкви на чолі з папством, який неминуче став реальним чинником у ході Реформації. Реформація виявилася суворим випробуванням для гуманістів. Еразм опинився між двох вогнів, між Лютером і Римом, та не пристав до жодної зі сторін.

Він не міг не бачити недоліків папського престолу і критично ставився до нього. Перебуваючи в Римі під час подорожі до Італії в 1506-1509 роках, Еразм був шокований розкошами папського двору, багатством та пишністю кардиналів, аморальною поведінкою прелатів. Усе це видавалося йому несумісним з бідністю Христа, скромністю й простотою євангельських проповідників. Папа Юліус II марширував на чолі свого війська, одягнений у шоломи і лати, а це вже зовсім не личило християнському миротворцеві. Еразмові приписували авторство анонімного памфлету «Юліус, котрому заборонено вхід у небесні ворота». Багато гнівних слів сказано про пап у «Похвалі Глупоті». «Ревно прислугуюючись Христу, папи обстоюють усе це вогнем і залізом, із значним пролиттям християнської крові та свято вірять, що вони за апостольським заповітом обороняють Христову наречену – церкву...» [7, с. 208].

Критика папства зближувала Еразма з Лютером, але реформатором гуманіст не став. Його відштовхували різкість тону, безкомпромісність, доктринерська вузькість і фанатизм лідера Реформації. Гуманіста лякала загроза втрати єдності християнської Церкви, яка існувала вже тисячоліття. Еразмові, як і його другу Т. Мору, більше всього хотілося, щоби безлад та війни, у які втрапила Європа в ході Реформації, поступилися місцем всезагальному миру і християнській злагоді, щоби в Церкві Христовій замість ересі й розбрату встановилися конфесійна злагода та єдність релігії.

Великі надії у досягненні цієї єдності, релігійної й політичної, Еразм покладав на «християнського государя». «Християнський государ», у його розумінні, це не просто формальний правитель, а справжній «помазаник Бога». Він здійснює його моральні настанови та об'єднує християнську спільноту, править не примусом, не тиранічними засобами, а як «вільний вільними», спрямовуючи волю підданих у єдине русло християнської мети – перетворення Європи у справжнє християнське братство, «королівство християн».

Еразм добре розумів, що такого стану Європа ще не досягла. Навіть імперія Габсбургів, яка займала значну частину європейського континенту, не могла вважатися федеративним союзом, а імператор не мав реального контролю над своїми володіннями. Імперія складалася з багатьох народів і націй, які сперечалися між собою і чекали лише першої ж нагоди, аби «довести спір до кінця». Зовні її суперниками були Франція й Англія з Франциском I та Генріхом Тюдором на чолі. Під час Реформації релігійний розкол став також і територіальним, а зі сходу виникла турецька загроза. Турки контролювали велику частину Угорщини й упритул наблизилися до Відня.

Навіть у такий важкий час Еразм (а він користувався авторитетом як у церкви, так і серед державних лідерів) не втрачав надії на досягнення єдності та звертався до можновладців із закликом очолити християнський світ. «Виховання християнського государя» (1516 рік) – так називався трактат, у якому гуманіст підсумував власні спостереження за політичним життям Європи й виклав «християнсько-гуманістичне» бачення тієї ситуації, що склалася.

Характер політичного правління, загалом політичної влади як такої має визначатися, за Еразмом, відносинами між цілісним організмом і його частинами. Государ уособлював ідею цілісності, спільних інтересів, загального блага. Автор трактату рекомендував «християнському государеві» передусім не допускати внутрішніх суперечностей і соціальних конфліктів, обмежувати великі багатства, підтримувати бідні верстви населення, допомагати слабким та немічним. Усе це цілком збігалось з христовим ученням і відповідало одній із кардинальних добродішностей – справедливості. Еразм уважав, що успіх державної політики залежить від розумової й моральної діяльності государя. Політика має бути моральною, стверджував він на противагу Н. Макіавеллі, який виправдовував будь-які засоби досягнення мети. Тому всю увагу гуманіст спрямував на «виховання християнського государя». Государ, у свою чергу, повинен виховувати народ. При належному вихованні зовсім не потрібно мати багато законів, бо їхня «...велика кількість сприяє здоров'ю держави не більше, ніж велика кількість лікарів». Насамперед необхідно, щоб мудрий правитель сам був для підданих «живим законом» [8, с. 80].

Таким чином, виховний потенціал християнства видавався Еразмові головним чинником підтримання миру, як внутрішнього, соціального, так і зовнішнього, добрих стосунків між державами й народами. Як гуманіст, він наголошував також на природному прагненні людей жити в мирі та злагоді. «Саме тому в народі прийнято називати людяним усе,

що слугує ознакою доброзичливого ставлення людей одне до одного; відтак, слово «людяний» означає моральні, а не фізичні властивості людської природи. Всіма можливими засобами і шляхами природа вчить людей жити в згоді...», – зазначав мислитель [9, с. 110-111].

Як бачимо, мир і злагода між християнами й просто між людьми – головна умова цивілізаційного прогресу. На цьому Еразм наполягав в іншому політичному трактаті – «Скарга миру» (1517 рік). Із болем та гнівом писав він, що миру в Європі немає, є лише війна всіх проти всіх. «Англії дивляться на французів як на ворогів лише за те, що вони французи. Англії ненавидять шотландців через те, що ті шотландці. Німці ворогують із французами, іспанці – з тими й іншими. Як усе це протиприродно!» [9, с. 124]. Але особливо протиприродним, навіть злочинним є те, що чвари почалися всередині єдиної християнської церкви. Значною мірою винні в цьому схоласти: послідовники Скота воюють із томістами, номіналісти з реалістами, «...навіть у дрібницях вони не можуть дійти згоди...». Ворогують одне з одним релігійні братства, домініканці сперечаються з міноритатами, бенедиктинці з бернардинцями. «І кожна людина задоволена своєю релігією, ненавидить і проклинає релігію інших» [9, с. 114].

З особливою силою Еразм критикував на церковних очільників: «...Святі єпископи, забувши свою гідність, метушаться туди й сюди, найретельнішим чином роз'ятрюючи всі болячки і рани світу». Папство відверто закликає до війни та підбурює європейських монархів. «Але як можна поєднати шолом і митру? Що спільного в єпископського чи пастирського посоху з мечем? Що спільного в Євангелія зі щитом?.. Як можна, щоб одні й ті ж самі вуста гучно прославляли Христа і водночас вихваляли війну?» [9, с. 119, 118]. У «Похвалі Глупоті» (1509 або 1510 роки) гуманіст так само викривав злочинність політики папського престолу, очолюваного Юлієм II, коли, на його думку, «...закони, релігія, мир та загалом усі справи людські становилися з ніг на голову, спотворювалися церковними керівниками, причому останні «...вдавалися до всіляких тонкощів із метою довести, що можна простромити залізом утробу брата, анітрохи не погрішити в той же час проти вищої заповіді Христа про любов до ближнього» [7, с. 209].

Екуменічна ідея в Еразма тісно пов'язана також із пацифізмом і проповіддю всезагального миру – миру між християнськими народами Європи. Мир у нього випливає з природи людини й сутності вчення Христа. Війна ж суперечить їм обом, а також здоровому глузду. Загалом, як зазначає дослідник творчості гуманіста Ж.-К. Марголен, «...для Еразма-християнина природа проблеми війни та миру мала в першу чергу релігійний аспект, зокрема християнський, і лише потім – політичний» [10, с. 9]. Проте і як політичний та соціальний мислитель, Еразм-гуманіст висловив низку глибоких думок про причини європейських воєн. «Вони, – писав Еразм, – зазвичай стають наслідками внутрішніх суперечностей і відповідають інтересам панівних класів. Більша частина народу ненавидить війну й благає про мир. Лише небагато хто, чий підлий добробут залежить від народного горя, бажають війни» [9, с. 128-129]. Такими, зрештою, були феодальні

війни Середньовіччя, коли князі воювали за спадкові права, перегляд кордонів, а також з метою власного збагачення. Вони також мало зважали на народ, що піддавали країну «...жорстокому пограбуванню й руйнуванню заради того, щоби помститися за чийсь злочинні задуми або жадобу, а також задля того, щоб задовольнити власну зажерливість...» [9, с. 130].

Заслуга Еразма Роттердамського полягає також у тому, що він спробував обґрунтувати шляхи збереження миру і запобігання воєн. Гуманіст одним із перших в історії міжнародно-правової думки вказав на необхідність точного визначення державних кордонів та закріплення їх на договірному рівні: «Державцям слід раз і назавжди домовитися між собою, чим кожний із них має управляти й правити, щоб жодні хитрощі не могли збільшувати чи зменшувати кордони їхніх володінь, одного разу їм доручених і довірених, та щоб жодні федерації або ліги не могли їх розорювати й знищувати» [9, с. 122]. Заслугують на увагу також його рекомендації щодо арбітражу впливових осіб – учених, діячів церкви і мудрих політиків. Нарешті, Еразм покладав відповідальність за розв'язування воєн певною мірою на народ, який «...легковажно ставиться до таких речей», часто дає себе обдурити. Питання про війну не є справою одного лише государя і знаті. «Саме священики, на його думку, повинні займатися цим питанням, з'ясовувати бажання або небажання народу воювати. Якщо до них будуть усюди прислухатися, то вони зможуть дати чітку й визначену відповідь» [9, с. 125].

І все ж головний аргумент проти війни в Еразма релігійний: «...усі християни є братами». А як бути з нехристиянами? Як ставитися до язичників, людей іншого віросповідання? Відомо, що ідею хрестових походів Еразм безкомпромісно заперечував. Він негативно оцінив політику римського папства щодо турецької загрози й плани нового хрестового походу. Про це йшлося у багатьох його творах, листах до європейських правителів та вчених. Так, у посланні до Пауля Вольця, відомого богослова, Еразм писав з цієї нагоди, що «...християнські ідеологи повинні прагнути не до демонстрації своєї вченості, а до того, щоб якомога більше людей схилити до християнського життя» [3, с. 71]. А цього не можна досягти мечем і залізом, а також «колючими словами», різноманітними схоластичними хитросплетіннями. Язичників у такий спосіб на свій бік християнська Європа схилити не зможе [3, с. 72]. Війна, насильство, не втомлювався повторювати Еразм, противні християнству, а в інтерпретації тогочасних схоластів учення Христа простій людині не доступне: «Завоювання турків дійсно мало би сенс, якби вони від нас могли достеменно дізнатися, чому вчив і що говорив Христос, якби вони відчували, що ми не зазіхаємо на їхню імперію, не бажаємо золота, не домагаємося їхніх володінь, не шукаємо нічого, окрім їх спасіння й слави Христової» [3, с. 72]. Як бачимо, гуманіст Еразм підходив до проблеми зіткнення двох світів – християнського та нехристиянського – із позиції «філософії Христа».

Однак його, як пацифіста, не можна докоряти за наївність і політичну короткозорість. Засуджуючи феодальні й релігійні війни як

такі, він допускав, якщо всі запобіжні засоби вичерпані та мир зберегти не вдається, народ на чолі з правителем має право захистити себе від навали загарбників. Вустами одного з героїв «Розмов за просто» Еразм висловився за правомірність такого діяння. Вбивати ворогів не є гріхом, «...якщо вони нападають на твою вітчизну». На його думку, деякі війни можна вважати справедливими, адже вони ведуться «...за дітей своїх і дружин, за батьків і друзів, за вівтарі й домівки, за спокій усіх громадян» [4, с. 174, 175]. А у «Скарзі миру» автор прямо заявив, що його антивоєнна риторика не стосується тих, хто «...рішуче й уміло відбиває шалену навалу варварів і, ризикуючи власним життям, захищає загальний всенародний спокій» [9, с. 124].

У підсумку зазначимо, що є достатньо ґрунтовні підстави говорити про наявність в Еразма Роттердамського ідей і положень, близьких до новоевропейського екуменізму. Немає сумніву, що він підтримав би «Декрет про екуменізм» Другого Ватиканського Собору (2008 рік), де сказано: «...сприяти відновленню єдності всіх християн – одне з першочергових завдань Священного Вселенського Другого Ватиканського Собору» [11, с. 1], оскільки в тяжкі для церкви часи, часи Реформації, саме ця ідея втримала його від переходу на бік Лютера. Гадаємо, що думка Еразма рухалася у тому напрямі, що й православного священика, філософа й теолога О. Меня, який в одному з виступів стверджував: «у християн в етичному плані є багато спільного з представниками інших релігій» [12, с. 222]. Адже Еразм так само писав у свій час, що моральний закон природою викарбовано в серці «і грека, і скіфа». Загалом екуменізм нідерландського мислителя виявився в енергійному протесті проти релігійного фанатизму, розбіжностей і чвар у середині єдиної церкви, національної ворожнечі та воєн. Не забудемо, що він уважав себе «громадянином світу» (тобто Європи).

Підґрунтям такої позиції був гуманізм Еразма, «християнський гуманізм», який поставив у центр уваги людину, її моральність і виховання, а також активне перетворення суспільства мирними засобами на основі вчення Христа. За часів Еразма це виглядало утопією. Сьогодні є принаймні надія, що єдність християнської церкви, мир між релігіями й співдружність націй можуть стати реальністю.

Список використаних джерел

1. Экуменизм. Материал из Википедии – свободной энциклопедии / <http://ru.wikipedia.org> [заголовок з екрана].
2. Кюнг Х. Религия на переломе эпох / Х. Кюнг // Иностранная литература. – 1991. – №11. – С. 226-238.
3. Эразм Роттердамский. Философские произведения / Эразм Роттердамский. – М.: Наука, 1986. – 702 с.
4. Эразм Роттердамский. Разговоры за просто / Эразм Роттердамский. – М.: Худ. лит., 1969. – 703 с.
5. История культуры стран Западной Европы в эпоху Возрождения [учеб. для вузов] / Л.М. Брагина, О.И. Варьяш, В.М. Володарский и др.; под ред. Л.М. Брагиной. – М.: Высш. шк., 2001. – 479 с.

6. Мор Т. Утопия / Т. Мор // Эразм Роттердамский. Восстание христианского государя [приложение]. – М.: Мысль, 2001. – С. 229-335.
7. Эразм Роттердамский. Похвальное слово Глупости / Эразм Роттердамский // Эразм Роттердамский. Воспитание христианского государя. – М.: Мысль, 2001. – С. 113-226.
8. Эразм Роттердамский. Воспитание христианского государя / Эразм Роттердамский. – М.: Мысль, 2001. – С. 7-107.
9. Эразм Роттердамский. Жалоба мира / Эразм Роттердамский // Эразм Роттердамский. Воспитание христианского государя. – М.: Мысль, 2001. – С. 109-130.
10. J.-Cl. Margolin. Erasmus / Jan-Clod Margolin // Prospects: the quarterly review of comparative education. – Paris: UNESCO; V. XXIII, №1-2. – P. 333-352.
11. Декрет II Ватиканского собора об экуменизме (unitatis redintegratio) / <http://www.cerkva.od.ua> [заголовок з екрана].
12. Мень А. Выступление на Вайнгартенском симпозиуме на тему «Индивидуальное и массовое сознание» (май 1990 г.) / А. Мень // Иностранная литература. – 1990. – №11. – С. 220-225.

Б.В. Год, Н.В. Год

ЭКУМЕНИЧЕСКАЯ ИДЕЯ В ТВОРЧЕСТВЕ ЭРАЗМА РОТТЕРДАМСКОГО

Рассмотрены философско-религиозные идеи Эразма Роттердамского. Раскрыт его взгляд на единство христианской церкви, взаимоотношения с другими религиями, проблему войны и мира. Обоснован тезис об Эразме как предшественнике современного экуменизма.

Ключевые слова: *Возрождение, гуманизм, единство христианской церкви, мир и война, пацифизм, папства, Римская церковь, Реформация, «философия Христа», экуменизм.*

B. V. God, N. V. God

THE ECUMENICAL IDEA IN THE WORKS BY ERASMUS OF ROTTERDAM

Desiderius Erasmus's philosophical and religious ideas are considered. His views on the unity of Christian Church, interrelation of different religions, problem of peace and war are pointed out. The thesis that Erasmus was a fore-runner of modern ecumenism is proved.

Keywords: *Church of Rome, ecumenism, humanism, 'philosophy of Christ', pacifism, popery, peace and war, Renaissance, Reformation, unity of Church.*

Надійшла до редакції 1 квітня 2011 року

* * *

